

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS

ANTRASIS SKYRIUS

NUTARIMAS DĖL

Reginos JUOZAITIENĖS
Pareiškimo Nr. 70659/01
prieš Lietuvą

Jono BIKULČIAUS
Pareiškimo Nr. 74371/01
prieš Lietuvą

PRIIMTINUMO

Europos Žmogaus Teisių Teismas (antrasis skyrius), 2005 m. gegužės 19 d. posėdžiaujant kolegijai, sudarytai iš:

pirmininko A. B. BAKA,

teisėjų J.-P. COSTA,

I. CABRAL BARRETO,

R. TÜRMEŅ,

K. JUNGWIERT,

M. UGREKHELIDZE,

D. POPOVIĆ

ir skyriaus kanclerio pavaduotojo S. NAISMITH,

atsižvelgdamas į minėtus pareiškimus, pateiktus atitinkamai 2001 m. balandžio 12 ir 13 dienomis,

atsižvelgdamas į 2003 m. kovo 13 d. sprendimą sujungti šių pareiškimų nagrinėjimą,

atsižvelgdamas į atsakovės Vyriausybės pateiktą poziciją ir į pareiškėjų kaip atsakymą pateiktas nuomones,

atsižvelgdamas į tai, kad nuo Lietuvos išrinkta teisėja D. Jočienė nusišalino nuo bylos nagrinėjimo (28 taisyklė) ir į tai, kad atsakovė Vyriausybė dalyvauti vietoje jos paskyrė nuo Prancūzijos išrinktą teisėją J.-P. Costą (Konvencijos 27 straipsnio 2 dalis, 29 taisyklės 1 punktas),

po svarstymo nusprendė:

FAKTAI

Pirmoji pareiškėja Regina Juozaitienė yra Lietuvos Respublikos pilietė, gimusi 1940 m., gyvenanti Kaune. Teisme jai atstovauja Vilniuje praktikuojantis advokatas A. Liutvinskas. Antrasis pareiškėjas Jonas Bikulčius yra Lietuvos Respublikos pilietis, gimęs 1935 m., gyvenantis Kaune. Teisme jam atstovauja Lietuvos žmogaus teisių ir socialinių garantijų gynimo organizacijos pirmininkas J. Valašinas. Atsakovei Vyriausybei atstovavo jos atstovė D. Jočienė.

A. Bylos aplinkybės

Šalių pateikti faktai gali būti apibendrinti kaip išdėstyta toliau.

Vėlą 1998 m. liepos 24 d. penktadienio vakarą pirmosios pareiškėjos sūnaus Daliaus Juozaičio ir antrojo pareiškėjo sūnaus Dariaus Bikulčiaus kūnai, kiekvienas su šautine žaizda nugaroje, buvo rasti automobilyje. Jaunuoliai žuvo policijai persekiojant „Ford Escort“ (toliau – automobilis), kurį vairavo privatus asmuo R.M., o automobilyje kaip keleiviai važiavo pareiškėjų sūnūs. R.M. įvykio metu nebuvo nužudytas.

1998 m. liepos 25 d. R.M. buvo iškelta baudžiamoji byla dėl pareiškėjų sūnų nužudymo dėl neatsargumo (tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 109 straipsnis) ir dėl pasipriešinimo policijos pareigūno reikalavimams (201* straipsnis). Pareiškėjai pateikė civilinius ieškinius ir buvo pripažinti civiliniais ieškovais šioje byloje.

1999 m. kovo 15 d. Kauno miesto apylinkės teismas nuteisė R.M. už Baudžiamojo kodekso 201 straipsnyje* numatytą nusikaltimą.

Buvo nustatyta, kad 1998 m. liepos 24 d. apie 23 val. policijos pareigūnams R.Z., S.G. ir J.M. radijo ryšiu buvo įsakyta sustabdyti Kauno gatvėmis bevažinėjantį automobilį, vairuojamą pažeidžiant įvairias eismo taisykles. Po pusvalandžio policijos pareigūnai pastebėjo automobilį. Policijos automobiliu jie priartėjo iš galo ir įjungę garso signalą pareikalavo sustoti. Vietoje to, automobilis padidino greitį ir važiavo daugiau nei 100 km/h greičiu. Ėmus persekioti automobilį, policijos pareigūnai iššovė į orą keletą perspėjamųjų šūvių. Po akimirkos vairuotojas, nesuvaldęs automobilio atsitrenkė į pastato tvorą, automobilis sustojo. Policijos automobilis priartėjo ir sustojo už keleto metrų. Policijos pareigūnai buvo išlipę, kai staiga automobilis pradėjo riedėti atbulomis ir apgadino policijos automobilį bei nesmarkiai atsitrenkė į vieną iš pareigūnų – R.Z. Tuomet automobilis pakeitė kryptį ir nutolo nuo policijos pareigūnų ir jų automobilio. Policijos pareigūnai negalėjo nustatyti, kiek asmenų buvo automobilyje, nes langai buvo tamsinti. R.Z. keletą kartų šovė į nuvažiuojantį automobilį, pataikydamas, *inter alia*, į automobilio radiatorių.

* BK 201¹ straipsnis (vert. past.)

* BK 201¹ straipsnio 2 dalyje (vert. past.)

S.G. kelis kartus šovė į tolstantį automobilį. Trečiasis pareigūnas J.M. įvykio metu šaunamojo ginklo nepanaudojo.

Teismas taip pat nustatė, kad kiti du policininkai, N.B. ir E.P., persekiojo įtartą automobilį kitu policijos automobiliu, važiuojančiame iš paskos pirmajam. Minėtas antrasis policijos automobilis taip pat sustojo, kai automobilis atsitrenkė į tvorą. Kai tik R.Z. palietė automobilis, N.B. šovė vieną kartą į automobilio ratus. E.P. įvykio metu šaunamojo ginklo nepanaudojo.

Netrukus automobilis buvo priverstas sustoti kitoje Kauno dalyje, kadangi iš radiatoriaus, kurį peršovė R.Z., tekėjo aušinimo skystis. Kiti du policijos pareigūnai, A.R. ir A.M., suėmė R.M., kuris bandė pabėgti. Automobilyje policininkai rado pareiškėjų sūnų, kurių mirtis buvo patvirtinta atvykus medikams, kūnus.

Buvo nustatyta, kad R.M. buvo girtas ir neturėjo jokių dokumentų, suteikiančių teisę vairuoti automobilį. Teismas nusprendė, kad jis pasipriešino teisėtiems policijos pareigūnų reikalavimams - Baudžiamojo kodekso 201* straipsnyje numatytas nusikaltimas.

Teismas nenurodė, kiek kartų iššovė S.G., tačiau pažymėjo, kad dviem jo šūviais buvo nušauti pareiškėjų sūnūs. Teismas atsižvelgė į S.G. pareiškimus, kad jis įtarė vieną iš automobilio keleivių turint ginklą ir kad jis šovė tik po to, kai išgirdo pirmąjį šūvį (kurį iš tiesų paleido jo kolega R.Z.), ir nežinodamas, kas šovė. Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad automobilyje nebuvo rasta šaunamųjų ar kitų ginklų. R.M. buvo išteisintas dėl nužudymo dėl neatsargumo, o teismas pažymėjo, kad mirtį sukėlė ne jo veiksmai, o „trečiojo asmens, kuris pasinaudojo tarnybiniu ginklu, teisėti veiksmai“.

Pareiškėjų civiliniai ieškiniai, pareikšti R.M., nebuvo nagrinėjami. Tačiau teismas pažymėjo, kad pareiškėjai ieškinius R.M. gali pareikšti atskirai civiline tvarka.

Teismas nuteisė R.M. šešerių metų laisvės atėmimo bausme.

1999 m. gegužės 18 d. Kauno apygardos teismas nuosprendį paliko nepakeistą. Taip pat buvo nuspręsta S.G. iškelti baudžiamąją bylą dėl pareiškėjų sūnų nužudymo dėl neatsargumo (tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 109 straipsnis) ir dėl tarnybos įgaliojimų viršijimo (287 straipsnis).

1999 m. spalio 12 d. Aukščiausiasis teismas 1999 m. gegužės 18 d. nutartį paliko nepakeistą.

1999 m. gruodžio 27 d. prokuroras nutraukė baudžiamąją bylą, iškeltą S.G.

1999 m. balandžio 19 d. Kauno miesto apylinkės teismas panaikino prokuroro nutarimą nutraukti S.G. iškeltą baudžiamąją bylą. Teismas, *inter alia*, pažymėjo, kad prokurorai privalo nuodugniai ištirti, ar S.G. panaudojo ginklą tinkamai, atsižvelgiant į atitinkamas vidaus teisės nuostatas.

2000 m. birželio 9 d. prokuroras ir vėl nutraukė tyrimą. Buvo nustatyta, kad į automobilį N.B. paleido vieną šūvį, R.Z. septynis kartus šovė (visi šūviai paleisti po to, kai jį partrenkė automobilis), keturi šūvius paleido S.G. Prokuroras nustatė, kad du S.G. šūviai mirtinai sužalojo pareiškėjų sūnus. Tačiau buvo pažymėta, kad šaudydamas S.G. taikė į judančio automobilio ratus iš atstumo,

* BK 201¹ straipsnio 2 dalyje (vert. past.)

kuris svyravo nuo 11,4 metrų (pirmasis šūvis) iki 27,5 metrų (ketvirtasis šūvis). Didelių kliūčių matomumui, pavyzdžiui, nepakankamo apšvietimo arba dulkių, nebuvo. Tačiau staigus automobilio manevravimas įvairiomis kryptimis, o ne S.G. patirties naudojant šaunamąjį ginklą stoka, buvo akcentuotas kaip mirties priežastis. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes ir į tai, kad S.G. turėjo pagrįstą priežastį panaudoti ginklą kaip kraštutinę priemonę, kaip tai buvo numatyta Policijos įstatymo 42 straipsnyje, prokuroras padarė išvadą, kad nebuvo jokių įrodymų, kad jis padarė nusikaltimą.

2000 m. spalio 17 d. Kauno miesto apylinkės teismas atmetė pareiškėjų skundus dėl prokuroro nutarimo. Teismas paminėjo, kad S.G. šaudė labai trumpai į maždaug 20 metrų perimetru judantį automobilį. Teismas nusprendė, kad S.G. šaunamąjį ginklą panaudojo teisėtai, šūviai buvo nukreipti į automobilio ratus, o ne į jame sėdinčius asmenis. Buvo nustatyta, kad automobilis staigiai manevravo, dėl to dvi kulkos kliudė keleivius. Todėl S.G. negalėjo numatyti savo veiksmų pasekmių. Teismas taip pat pažymėjo, kad gatvė ir automobilis buvo gerai apšviesti, nors įvykis vyko apie vidurnaktį. Teismas taip pat nurodė, kad tarp S.G. veiksmų ir ginčijamų pasekmių – pareiškėjų sūnų mirties – nebuvo priežastinio ryšio. Teismas nusprendė, kad S.G. veiksmai nesukėlė nužudymo dėl neatsargumo ir kad jis panaudodamas ginklą neviršijo atitinkamų teisės nuostatų reikalavimų.

B. Bylai reikšminga vidaus teisė ir praktika

Tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 109 straipsnis numatė baudžiamąją atsakomybę už nužudymą dėl neatsargumo. BK 287 straipsnis numatė atsakomybę už tarnybos pareigų viršijimą.

Naujojo Baudžiamojo kodekso, įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d., 228 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už piktnaudžiavimą.

Bylai reikšmingu laikotarpiu galiojusio Policijos įstatymo (galiojo nuo 1998 m. birželio 9 d. iki 2000 m. spalio 9 d.) 34 straipsnis policijos pareigūnui suteikė teisę naudoti jėgą, įskaitant šaunamąjį ginklą. Įstatymo 41 straipsnis reglamentavo šaunamojo ginklo panaudojimą. Pagal minėto straipsnio antrąją dalį šaunamieji ginklai galėjo būti panaudoti siekiant nutraukti pavojingą visuomenei veiką arba sulaikyti asmenį. Trečioje dalyje buvo numatyta, kad policijos pareigūnai, naudodami šaunamuosius ginklus, privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Pagal ketvirtąją dalį šaunamieji ginklai galėjo būti naudojami tik tada, kai visos kitos priemonės panaudotos arba kai dėl laiko stygiaus jų panaudoti nėra galimybės. Įstatymo 42 straipsnyje numatyta, kad šaunamasis ginklas gali būti panaudotas prieš asmenis ir transporto priemones. 42 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta, kad šaunamasis ginklas gali būti panaudotas prieš asmenį siekiant atremti pasikėsinimą, gresiantį policijos pareigūno sveikatai ar gyvybei (1 punktas) ar persekiojant asmenį, įtariamą padarius nusikaltimą kitų asmenų gyvybei ar sveikatai (4 punktas). 42 straipsnio 5 dalyje taip pat buvo numatyta, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš

judančią transporto priemonę, kai jos vairuotojas nepaklūsta reikalavimui sustoti, o tolesnis jos vairavimas gali sukelti grėsmę eismo saugumui ar žmonėms.

SKUNDAI

Remdamiesi Konvencijos 2, 3 ir 6 straipsniais, pareiškėjai skundėsi, kad policijos pareigūnai neteisėtai atėmė gyvybę jų sūnums ir dėl to, kad jiems nebuvo užtikrintos tinkamos teisinės gynybos priemonės reikalauti žalos atlyginimo šiuo požiūriu.

TEISĖ

Pareiškėjai tvirtino, kad buvo pažeisti Konvencijos 2, 3 ir 6 straipsniai.

2 straipsnyje numatyta:

„1. Kiekvieno žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas. Negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato.

2. Gyvybės atėmimas negali būti laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina:

- a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto;
- b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti;
- c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą.“

3 straipsnyje numatyta:

„Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas.“

6 straipsnyje, kiek šiuo požiūriu yra reikšminga, numatyta:

„Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų <...> klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą <...> teisingai išnagrinėtų <...> teismas <...>.“

Vyriausybė tvirtino, kad antrasis pareiškėjas nesilaikė šešių mėnesių taisyklės, nes jo pareiškimo formuliaras Teismą pasiekė 2001 m. liepos 10 d., o tai yra vėliau nei per šešis mėnesius nuo Kauno miesto apylinkės teismo nutarties nutraukti baudžiamąją bylą prieš S.G. (2000 m. spalio 17 d.). Bet kokių atvejų, Vyriausybės manymu, šioje byloje nebuvo pažeistas Konvencijos 2 straipsnis. Vyriausybė atkreipė dėmesį į vidaus teismų nustatytas aplinkybes, būtent tai, kad pareiškėjų sūnūs buvo nušauti policijos pareigūnams siekiant sustabdyti automobilį, vairuojamą R.M., kuris vairavo girtas, nepaklūsdamas teisėtiems policijos reikalavimams ir keldamas grėsmę eismo saugumui bei

kitiems asmenims. Policijos pareigūnai nesiekė nužudyti ar iš tiesų šaudyti į pareiškėjų sūnus. Pareigūnai tik siekė sustabdyti automobilį, kurio langai buvo tamsinti. Be to, įvairios kitos priemonės buvo pasitelktos, pavyzdžiui persekiojimas, o taip pat buvo paleisti įspėjamieji šūviai prieš tai, kai pareigūnai ėmė šaudyti į automobilį. Todėl šaunamojo ginklo panaudojimas buvo neišvengiamai būtinas šiomis aplinkybėmis, o pareiškėjų sūnų mirtis – neišvengiama.

Pasisakydama dėl tyrimo efektyvumo, Vyriausybė nurodė, kad pareiškėjams buvo suteikta galimybė kreiptis į teismą, siekiant R.M. atsakomybės už tariamą nužudymą dėl neatsargumo, o taip pat jie turėjo galimybę inicijuoti baudžiamosios bylos iškėlimą S.G. Tiesa, R.M. galiausiai buvo išteisintas, o baudžiamoji byla S.G. atžvilgiu buvo nutraukta. Tačiau šie faktai nereiškia, kad pareiškėjams nebuvo užtikrintos tinkamos procesinės galimybės siekti greito, išsamaus mirčių tyrimo. Šiuo požiūriu Konvencijos 3 ir 6 straipsniai taip pat nebuvo pažeisti.

Pareiškėjai nesutiko, teigdami, kad jų sūnūs neteko gyvybės dėl policijos pareigūnų neatsargaus šaudymo, be to, jiems nebuvo suteiktos tinkamos gynybos priemonės reikalauti žalos atlyginimo šiuo požiūriu. Pareiškėjai tvirtino, kad vidaus teismai klaidingai nustatė bylos faktus, nes neatsižvelgė į įvairius policijos pareigūnų parodymų prieštaravimus. Ypač pareiškėjai tvirtino, kad iš tiesų persekiojimas truko labai trumpai, tačiau apie tai vidaus teismų sprendimuose nėra užsimenama. Šiuo požiūriu pareiškėjai atkreipia dėmesį į tai, kad policijos pareigūnai pirmą kartą pabandė sustabdyti automobilį 23.41 val., o medikai patvirtino pareiškėjų sūnų mirtį apie 23.56 val. Todėl teismai neatsižvelgė į tai, kad policijos pareigūnai pasitelkė šaudymą nepanaudoję kitų galimybių sustabdyti automobilį. Pareiškėjai taip pat tvirtino, kad S.G. šaudė į automobilį ne iš 10-30, o iš 2-3 metrų atstumo, kaip tai nurodė R.M. jam iškeltos bylos nagrinėjimo metu. Pareiškėjai tvirtino, kad apie tokį atstumą galima numanyti ir atsižvelgiant į medicininę balistinę ekspertizę. Tai, kad šūviai buvo netaiklūs itin turėtų byloti valdžios institucijų nenaudai.

Taip pat vidaus teismai savo sprendimuose netinkamai nusprendė nutraukti tyrimą prieš S.G., nurodydami, kad nėra priežastinio ryšio tarp S.G. veiksmų ir mirčių. Tačiau tokį ryšį pripažino pats teismas, kai nusprendė, jog pareiškėjų sūnūs mirė nuo S.G. paleistų šūvių. Iškelta byla pasitarnavo tik reabilitavimui policijos, kuri buvo kalta dėl neatsargaus jaunų vyrų gyvybės atėmimo. Šiuo požiūriu buvo taip pat pažeisti Konvencijos 3 ir 6 straipsniai.

Dėl Vyriausybės prieštaravimų pagal Konvencijos 35 straipsnio 1 dalį dėl šešių mėnesių taisyklės nesilaikymo, Teismas pastebi, kad galutinis sprendimas baudžiamojoje byloje, iškeltaje S.G., buvo priimtas 2000 m. spalio 17 d., o pareiškimą antrasis pareiškėjas pateikė 2001 m. balandžio 13 d., todėl jo skundai negali būti atmesti, kaip pateikti nesilaikant nustatyto termino.

Teismas, atsižvelgdamas į šalių pastabas dėl Konvencijos 2 straipsnio, mano, kad ši pareiškimo dalis kelia sudėtingus faktų ir teisės klausimus, kurių išsprendimas turi priklausyti nuo bylos esmės nagrinėjimo. Taigi ši pareiškimo dalis negali būti laikoma aiškiai nepagrįsta Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies požiūriu. Joks kitas pagrindas paskelbti ją nepriimtina nėra nustatytas.

Ta apimtimi, kuria pareiškėjai taip pat skundėsi Konvencijos 3 bei 6 straipsnių pažeidimais dėl tariamo jų sūnų žūties tyrimo neefektyvumo, Teismas pastebi, jog šiuo požiūriu pareiškėjai atkartoja savo skundus pagal Konvencijos 2 straipsnį. Teismas neįžvelgia pareiškėjų pastabose nieko tokio, dėl ko reikėtų atskirai nagrinėti skundus pagal Konvencijos 3 ir 6 straipsnius.

Dėl šių priežasčių Teismas vienbalsiai

Skelbia pareiškimus priimtinais, iš anksto nespręsdamas dėl bylos esmės, pareiškėjų skundus pagal Konvencijos 2 straipsnį.

S. NAISMITH

A. B. BAKA

Kanclerio pavaduotojas

Pirmininkas